

מהדורת לאגדה

ספר יסוד האמונה המבואר

שפתותיו כחוט השני, ומדברו נאווה, ללמד דעת את העם ליראה את ה' ולאהבה, קשר נימא בנימא וחבל בחבל למשוך את הלב בדברי אגדה, ובדרושים מתוקים מדבש לתורה ולתעודה. גם לחקר עיוני על דרכי ההגיון ידו הדה, ויותר מהמה הופיע על החלק הזה, בתתו מפתח ביד איש ואיש לפתוח שערי הקבלה ולבקר בהיכלה, רדה דבש מגויית האר"י ויהלק לכל העם אשפר ואשישה, מדבר שבקדושה. דרכו בקודש יפנה לשני ראשים, הראש האחד הוא על דרך שואל ומשיב תלמיד ומורה. והראש השני יעבור על קונטרסים והוא בדרושים.

כל אלה חוברו יחד, ניתנו מרועה אחד הרב החסיד המקובל, הדרשן המפורסם, בוצינא קדישה תהלתו מלאה הארץ, קדוש יאמר לו, בישראל גדול שמו,

מוה' ברוך במוה' אברהם מקאסוב

המכונה בפי כל רבי ברוך קאסובר וכתו יעמוד לנו ולזרעו אחריו

(שער דפו"ר משערנוביץ תרי"ד)

מהדורה חדשה ומפוארת, מאירת עינים, מוגהת בהגהה מדויקת ומתוקנת, נוספו אלפי מראי מקומות וציורים, נפתחו ראשי תיבות וקיצורים, הקטעים חולקו לפיסקאות קצרות, נוספו סימני פיסוק וניקוד, בתוספת כותרות משנה, והערות ביאור עם ציונים והשוואות לדבריו

על ידי מכון 'אור לישרים' - ירושלים

שע"י ישיבת 'אביר יעקב'

'אור מאיר ושמה' נהריה

שנת תשפ"ה לפ"ק

יסוד האמונה המבואר

להרה"ק רבי ברוך מקאסוב ז"ע"א

יוצא לאור על ידי מוסדות אביר יעקב נהריה
מכון אור לישרים ירושלים
בראשות הרב שלמה אביחצירא שליט"א

עורך ראשי

הרב מנחם מנדל פומרנץ

מבקר אחראי

הרב זושיא דינקלס

עורך אחראי

הרב שמחה בונם קורלנסקי

עורכים ומבקרים

הרב נתנאל וולנר	הרב יחיאל אורכך
הרב יעקב זייבלד	הרב שמעון אייכנשטיין
הרב הלל טאבק	הרב יהושע בליזנסקי
הרב נפתלי רוזנפלד	הרב חיים מאיר גלבר
הרב זעליג רוזנשטרוך	הרב יצחק גרפינקל

מפתחות: הרב שמואל דרבמדיקר

עימוד: הרב שמואל סאמט

פרקי תולדות: הרב שלום צבי לרנר

נסדר ע"י ממלכת התורה "עוז והדר"
בנשיאות הגאון הצדיק רבי יהושע לייפער שליט"א
אבדק"ק "באר משה" מאנסי

הפצה והזמנות: 'היכלי תורה'

באירופה: בארה"ב: בארץ ישראל:
tel. 44-191-430-0333 tel. (718) 437-0054 02-9924603 טל.
fax. 44-191-430-0555 fax. (718) 437-3514 03-5435884 פקס.

כל הזכויות שמורות ©

לישיבת אביר יעקב
אור מאיר שמחה נהריה
רח' אביר יעקב 27
נהריה

הואיל ומושקע במהדורה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות, אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית או אחסנה במחשב או מאגר כל שהוא כל חלק מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובהוספות. הספר נמכר רק על מנת שלא ינשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

נדפס בארץ ישראל
על נייר חו"ל
שאינו בו חשש חילול שבת

Printed in E. Israel

הארות והערות יתקבלו בברכה
מכון אור לישרים
רח' יוסף חכמי 30 ירושלים
פקס: 03-5423180

הצעה לבאור מלות זרות ק"ט

אין הבנה ברורה על שום דבר אלא מהבנת היפוכו * הבנת המתוק אינו אלא על ידי השגת וידיעת המר * יתרון החכמה נלמד מהבנת פחיתות הסכלות * הלימוד בהבנה אמיתית אינה אלא על ידי הבנת ההיפוך

אין הבנה ברורה על שום דבר אלא מידיעת היפוכו

דע^{ק"ט} כי אין דבר מוכן הבנה ברורה אלא מצד הפכו, המשל בזה, אם יאמרו לאדם פרוש מלת מתוק, לא יבינהו כלל, פיון שלא טעם מעולם טעם מתוק כמו דבש וכדומה לו, ואפלו אם יטעם אחר כך טעם דבש ויאמרו לו זה הטעם שטעמתי בדבש הזה הוא נקרא טעם מתוק, מפל מקום לא יבין פרוש ענין מתיקות על בריו קכ"א.

שלא טעם מעולם טעם מתיקות אלא טעם מרירות, יבין ענין מרירות קצת, וענין מתיקות לא יבין כלל, אבל אם יטעם טעם מתוק זה שטעם כפר טעם מר, וזה שטעם כפר טעם מתוק יטעם אחר כך טעם מר, אז יבינו השני אנשים הנזכרים לעיל באור ענין מתיקות וענין מרירות על בריים.

מלבד שמבין מהות המתוק והמר, מבין גם גריעות המר ומעלת המתוק

ומלבד מה^{קכ"ב} שמבין באור שני הענינים האלה על ברין הבנה ברורה, מבין גם כן על ברין מעלת טעם המתוק וגריעות טעם המר בהעריכם טעם האחד נגד טעם האחר, מה שאין כן מי שלא טעם מעולם רק טעם מתוק ולא טעם מר, אינו מבין מעלת וחישיבות טעם המתוק, ואינו מבין רק העדר גריעות בטעם המתוק, וכן מי שלא טעם מעולם רק טעם מר ולא טעם מתוק, אינו מבין גריעות טעם המר, מפני שלא טעם מעולם טעם יותר טוב ממנו, אבל אם אחר כך יטעמו זה טעם המר וזה טעם המתוק, אז יבחינו שניהם מעלת המתוק וגריעות המר בהעריכם המתוק לנגד המר, והמר מגלה מעלת המתוק והמתוק מגלה גריעות המר.

מה שאין כן אם יאכילוהו אחר כך שרף מר כמו רוש, שקורין בלשון אשכנזי הלאס, או עשב מר כמו לענה שקורין בלשון אשכנזי פאלין, ואחר כך ישתוקק אחר דבש לאכלו ויכרח מן לענה ורוש, ויאמרו לו הטעם שטעמתי בדבש נקרא טעם מתוק, ומה שטעמתי בלענה ורוש הוא נקרא טעם מר, אז יבין היטב פרוש וענין של שני המלות הללו של מר ומתוק, פיון שכל אחד הוא הפך חברו ובא זה ולמד על זה.

מה שאין כן מי שלא טעם מימיו אלא טעם מתוק בלבד יבין ענין מתיקות קצת ולא על בריו, וענין מרירות לא יבין כלל, פיון שלא טעם מעולם טעם מרירות, וכן איש אחר

ביאורי החסידות

טעמו, אלא אף אם יטעם טעם הדבש לא יבין ענינו על בוריו מהו הטעם הנקרא מתוק, עד שיטעם טעם מר וילמד מהניגודים. קכ"ב. רבינו מוסיף לבאר ההבנה הנובעת דוקא מידיעת הדבר והיפוכו, שלבד זאת שאינו יודע מהו הטעם המתוק ואפילו שיועד אינו מבינו על בוריו, אלא בכך אף אינו מבין חשיבות ומעלת הדבר המתוק מול פחיתות וגריעות הדבר המר.

ק"ט. יתכן שרבינו קראו כך על פי חיבורו של רבי שמואל אבן תיבון מתרגמו של ספר הרמב"ם שנקרא פירוש המלות הזרות. רבינו מבאר בהקדמה זו פירושם של מלות רבות שאינם מלשון המקרא. קכ. רבינו מקדים לבאר מדוע ראה לייסד ביאור הזה באופן של דבר והיפוכו כמו ישות והעדר וכדומה, ועל זה מבאר שהבנה אמיתית ויסודית נלמד דוקא באופן זה. קכ"א. כדומר לא רק שאינו מכיר את טעם המתוק כיון שלא

מעלת החכמה, כמו שאנו רואים יתרון מעלת האור מן החשך.

הבנת והשגת מעלת החכמה אינו אלא על ידי הכרת פחיתות הסכלות

הבנת מהות הגוון הלבן ומראהו מובן מתוך הבנת הגוון השחור ומראהו

וכן באור מלת לבן ושחר לא יובנו ענינם על ברים אלא כל אחד מצד הפכו, המשל בזה לאחד שגולד במערה מתחת לארץ, ולא ראה מאורות מימיו ולא שום גון פלל, זה האיש לא יבין באור מלת לבן, ואפלו חכם גדול שבחכמים ויודע להסביר היטב לא יוכל לחפמו ולהבינו באור מלת לבן, אף על פי שהאיש המגדל במערה הוא איש משפיל, אף על פי כן אין שום מבוא פלל להתפס בשכלו באור מלת לבן, מפני שלא ראה גון לבן פלל

וכן [א] פירש בזהר (מוריע מ:ו) הפסוק (קהל' ז יג) 'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות פיתרון האור מן החשך', כי הנה אם לא היה בעולם לילה וחשך, רק אור ויום, אז לא היו מבינים מעלת האור, מה שאין כן עתה כשיש גם כן מציאות חשך בעולם, אז מתוך החשך נבר יתרון מעלת האור מן החשך, וגריעות החשך מן האור, [ב] וכן הוא הענין במעלת החכמה שאם לא היה ענין הסכלות בעולם לא היה מבינים מעלת החכמה, וזהו באור הכתוב 'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה' ומפרש מהיכן אני רואה יתרון מעלת החכמה קכ"ב, [ג] מן הסכלות אני רואה יתרון

ביאורי החסידות

מציאות הסכלות אנו מגלים את עוצם פחיתותה וגריעותה, ומתוך כך מבינים היטב מעלתה של החכמה

כג. יתרון החכמה היינו שיש לחכמה מעלה יתירה מן העדר החכמה, וזאת ניתן לדעת רק על ידי מציאות הסכלות, שבעצם

ציוני החסידות

כיתרון האור מן החשך' (סג), ולכן שלמה השיג כל הדברים מצד הסכלות ומצד חכמת אשמדאי, והיה הולך להררי חושך להשיג מחכמת בני אדם, וזהו שבתי וראיתי כמוזכר בוזהר (מוריע מ:ו), ולכן כתוב שם (מלכ"ס ז' ס' טו) על 'זה' נתן חכמה לשלמה ויהי שלום בין חירם וכו', מה ענין זה לזה, אבל אמרו שם כי חירם היה חכם גדול בחכמת הכישוף ובחכמת השדים, עד שהיה פורח באור להראות חכמתו, ולא היה רוצה להודות בחכמת שלמה, ושלמה היה בקי ממנו באותה חכמה, ובכח שמות הקודש הכריחו והודיעו שחכמתו היתה הבל וריק, עד שמצד שה' נתן חכמה לשלמה ויהי שלום בין חירם, ולכן הסנהדרין היו יודעים לבטל הכישופים אם יבא אדם לעשותם נגד ישראל, ולכן אמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו אחר שאמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה, חזר לומר להם איזו היא דרך רעה, ומה צריך לזה כי מהאחד נמשכת האחרת, אבל רצה לידע בהם כמו שהיו חכמים בידיעת הטוב, אם יהיו חכמים בבחירת הרע להשמר ממנו, כי כן צריך לכל חכם להיות בידו סייפא וספרא וכו'.

[א] פירש בוזהר. זה לשון הווה: ותניא וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות' (קהל' ז יג) 'מן הסכלות' ממש אתי תועלתא לחכמתא, דאלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא ומלוי, ותאנא חיובא הוא על בר נש דאוליף חכמתא, למילף זעיר מן שטותא ולמנדע לה, בגין דאתי תועלתא לחכמתא בגיניה, כמה דאתי תועלתא לנהורא מחשוכא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא ולא אתייתא תועלתא לעלמא מניה - ולמדנו את הביאור על הפסוק 'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות', שמן הסכלות ממש בא תועלת לחכמה דאילו לא נמצאה שטות בעולם לא נודעה מעלת החכמה ועיניה, ולמדנו, חיוב הוא על האדם שלמד חכמה שילמוד גם מן השטות ולדעת אותו, משום שבאה תועלת לחכמה בשבילו כמו התועלת הבאה לאור מן החושך, משום שאלמלא החושך לא נודע מעלת האור ולא היה מגיע תועלת לעולם ממנו.]

[ג] מן הסכלות אני רואה יתרון מעלת החכמה. וכן פירש באלשיך (קהל' ז יג): וכן מה שאחזתי בסכלות הם טובות העולם הזה, היה לראות פחיתותם עד היכן יגיע, מה שלא יוכר בלבתי עוסק בחכמה ואוחז בסכלות, כי הנה 'ראיתי אני' (סג), כלומר אני בעל החכמה, 'שיש יתרון לחכמה' (סג), ובמה הכרתי יתרון החכמה, הלא הוא 'מן הסכלות' (סג), כי מתוך פחיתות הסכלות הכרתי יתרון החכמה, כאשר יוכר יתרון האור מתוך החושך.

[ב] וכן הוא הענין במעלת החכמה. ראה בצרור המור (מט"ו ד"ט וע"פ): ולכן אני סבור כי זה אוהרה לכהן, שאף על פי שהוא מלוכב באלו הבגדים כמלאך ומשרת, ושוליו מלאים את ההיכל בקדושתו וענותנותו, ראוי לו לפעמו במחנה דן ולהיות בקי בדברי החכמה וברברי דרך ארץ, בענין שידע להזהר ולהשמר מדברי הערמות והתחבולות, כמו שאמר שלמה המלך עליו השלום (משל' ז' ט) 'לתת לפתאים ערמה', ואמר (קהל' ז יג) 'וראיתי אני שיש יתרון לחכם מן הסכלות', רצה לומר מן הסכלות אני יודע מעלת החכמה, כי כל דבר ניכר מהפכו, וזהו

מִיָּמִיו, אֲבָל כְּשֵׁיצֵא מִן הַמְּעָרָה קִבֵּי וַיִּרְאוּהוּ גִּוֹן לָבֹן, וַיֹּאמְרוּ לוֹ זֶה הַגִּוֹן נִקְרָא גִּוֹן לָבֹן, אִף עַל פִּי כֵּן לֹא יִבִּין הֵיטֵב עַל בְּרִיּוֹ בְּאוֹר עֲנִיָּן שֵׁם גִּוֹן לָבֹן, כִּינֹן שְׁלֹא רָאָה מִיָּמָיו שׁוֹם גִּוֹן אַחֵר רַק גִּוֹן לָבֹן, אֲבָל כְּשֵׁירְאוּהוּ עוֹד גִּוֹן שְׁחֹר וּמְמִילָא יִכִּיר וַיִּבִּין הַהִפְרָשׁ שְׂבִין שְׁנֵי הַגִּוֹנִים, וַיֹּאמְרוּ לוֹ זֶה הַגִּוֹן נִקְרָא לָבֹן וְזֶה הַגִּוֹן שְׁחֹר, אַז יִבִּין הֵיטֵב בְּאוֹר מְרָאָה לָבֹן וּמְרָאָה שְׁחֹר.

וְגַם מְרָאָה הַגִּוֹנִים קִבֵּי אֵינֶם נִפְרִים אֶלָּא מִצַּד הַפְּסָם, דְּרַף מְשָׁל, אִם תְּרַשֵׁם בְּצַבַּע לָבֹן עַל נִיר לָבֹן, לֹא יִהְיֶה נִפְר שׁוֹם רִשֵׁם כָּלָל, אוֹ כְּשֵׁתְרַשֵׁם בְּדִיו עַל טְבֵּלָא שְׁחֹרָה, גַּם כֵּן לֹא יִהְיֶה נִפְר, אֲבָל כְּשֵׁתְרַשֵׁם בְּדִיו עַל נִיר לָבֹן וְהַבְּצַבַּע לָבֹן עַל טְבֵּלָא שְׁחֹרָה, יִהְיוּ נִפְרִים הִרְשִׁימוֹת.

הבנה אמיתית בגמרא דוקא ע"י ההתבוננות באפשרות ההפוכה שהגמרא מציעה וכן ראוי לנהג בלמוד לשום לב על כל דבר

וְדָבָר עֲנִיָּן הַפְּסָם, כִּי אִזּוּ יִפְתָּחוּ לוֹ שְׁעָרֵי הַהִבְנָה, כְּמוֹ כָּל אֵי הַכִּיָּקִי שְׂבִיןמְרָא, רְאוּי לְהִסְבִּיר וְלֹאמַר בְּפֶה מְלֵא הַהַפּוּף שֶׁל אֵי הַכִּי, כְּלוּמַר אֵי אֲמַרְתָּ בְּשֵׁלְמָא כֶּף לֹא קָשָׁה מִיָּדִיקִי, אֲבָל אִם תֹּאמַר כֶּף קָשָׁה, וּפְעָמִים נִרְאָה כְּשֵׁנִדְקֶדֶק שְׁגַם בְּלִי זֶה גַם כֵּן קָשָׁה כֶּף, וְאִם כֵּן לִישְׁנָא דְאֵי הַכִּי אֵינֹו מְדַקְדֵּק קִבֵּי, וְצָרִיף לְעִיָּן בִּישׁוּב הַדְּעַת לְתַרְץ שְׂיִדְקֶדֶק הֵיטֵב לִישְׁנָא דְאֵי הַכִּי, וּמִי שְׁלֹא שֵׁם לְבוֹ לְדָבָר בְּפֶה מְלֵא הַהַפּוּף שֶׁל אֵי הַכִּי, וְיִסְמָף עַל הַאֲמוּנָה אוֹ יִהְיֶה בְּעִינָיו דְּבָר פְּשוּט, וְלֹא יִטְרִיחַ אֶת עַצְמוֹ בְּדְבָרִים יִתְרִים, לֹא יִבִּין לְעוֹלָם הֵיטֵב אֲמִתִּית הַפְּנִיָּה שֶׁל לְשׁוֹן אֵי הַכִּי, וְלִדְעָתִי רְבוּתֵינוּ ז"ל כְּפִינוּ בְּזֶה שְׂאֲמָרוּ בְּפָרְקֵי אָבוֹת (פ"ה מ"ב) [ה] הַפּוּף בְּהַ וְהַפּוּף בְּהַ. וְכֵן רְאוּנוּ שְׂבִיעֲלֵי הַתְּלַמּוּד עִם עֲמָק חֲכָמָתָם שְׂמוֹ לֵב לְדַעַת קִבֵּי וְלְהִבִּין הַהַפּוּף שֶׁל כָּל דְּבָר, כְּמוֹ שְׂתַמְצָא בְּכַמָּה מְקוּמוֹת קִל

ביאורי החסידות

סברא זאת או שיטה זו יקשה כן וכך, ומבאר רבינו שבכדי להבין קושיית הגמרא לעומקו, יש ללבן ולהסביר מדוע דוקא לפי שיטה או סברא פלונית יהא קשה, וזאת יובן דוקא על ידי ההבנה מדוע לשיטה השנייה או לסברא האחרת לא יקשה, ורק כך יובן היטב קושיית הגמרא על בוריו, משום שמתוך ההיפוך מובן כל הדבר היטב. **קכח.** רבינו מוסיף שאכן אחר העיון בסוגיא באופן המבואר, לפעמים אין מובן מדוע אמרה הגמרא אי הכי, מפני שגם אם נאמר באופן אחר יקשה, ולכן אין מתאים לשון זה. **קכט.** מ"ש"ן הכתוב (וי"ט דל ז) ונתתי להם לב לדעת אותי כי אני ה' והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישוּבו אלי בכל לבם. **קל.** ראה שבת (א. 6: טו), עירובין (ד, פסחים (ד): ועוד.

קכד. כלומר בין אם הוא בתוך המערה ובין כשיצא מן המערה אינו מבין בגוון הלבן, אך בעוד שבהיותו בתוך המערה אינו יודע כלל בגוון זה מפני שלא ראהו מעודו, אבל כשיצא מן המערה, על כל פנים יודע מהו שהרי מראים לו זאת, אך גם עתה אין מכירו על בוריו, משום שחסר לו לידע ההיפוך של גוון זה בכדי להבין היטב. **קכה.** מ"ל"ב הבנת מהות הגוון שאינו מושג אלא על ידי הכרת הגוון ההפוך, ועל ידי השינוי ביניהם מובן שזה גוון שחור וזה לבן, כמו כן הוא גם במראה הגוון, שאין נראה לעינים גוון לבן על גבי לבן אלא על גבי שחור דוקא. **קכו.** אם כן. **קכז.** אם תאמר כך, נוחא ואין קשה כלום. כשהגמרא מקשה אי הכי כלומר אם כן, כוונתה להקשות שלפי

ציוני החסידות

שנראים דבריה הפוכים, לא תניח הדבר כך הפוך בצריך עיון, רק חזור והפך בה היפך מן ההיפך הראשון ותירץ כל הדברים על מתכונתם וישארו הדברים אמתיים כאשר הם וכו'. **וראה** עוד מה שכתב בעל ההפלאה (פתחא זעירא פ"ח טו): והתועלת הגדול בעליות התורה הוא הלימוד תורה ברבים, כמו שהפליגו חז"ל בתלמוד תורה דרבים דעדיף מעבודה כדאיתא בריש מגילה (א). כי בלימוד חברים והם מפלילים כל אחד סברתו, על זה נאמר (גנאסיפ ג' ט) 'אעשה לו עזר כנגדו' וההתנגדות הזוה הוא עזר גדול להם להוציא פריה, והוא שאמרו חז"ל (גמ' פ"ד מ"ב) מחלוקת לשם שמים סופה להתקיים מחלוקת הלל ושמאי, וזה שאמרו (פ"ה מ"ב) הפך בה והפך בה וכו', מה שאין כן בלומד לבדו שאין מתנגד כנגדו, אף אם כה יאמר שיהפוך לעצמו לומר סברא לכאן ולחשוב בהפוכו אולי יש סברא לכאן עד שיוציא האמת לדעתו מתוך חלוק הסברות שלו אינו מועיל.

[ד] **ובצבע לבן על טב"א שחורה.** ראה בשולחן ערוך הרב (א"ח סי' טג סט"ו): ובלבד שלא תצא ילדה ששערותיה שחורות בחוטין העשויות משערות של זקנות שהן לבנות ולא תצא זקנה בחוטין של שער ילדה מפני ששחור על גבי לבן או לבן על גבי שחור הוא מגונה וישחקו עליה ותסירם מראשה ותביאם בידה, עכ"ל. כלומר מחמת ששחור על לבן ניכר ביותר נאסר לצאת עמו. [ה] **הפך והפך בה.** וכן פירש רש"י (גמ' פ"ה מ"ב): הפך בה שתהא מהפך בכל צדי צדדים ובכל עניינים. **וביתר** ביאור ראה במדרש שמואל (ט): ואפשר עוד לומר הכפל אשר כפל שני פעמים הפך בה והפך בה הכוונה כי דברי תורה לא יובנו אמיתית ותוכיות עד שבתחילה יעורר המעיין בה הקושיית שבענין ההוא, שיורה בקושיותיו כי כל דבריה הפוכים מן האמת, וזהו הפך בה דקאמר, ואחר אשר הקשית לשאול עד

למעוטי מאי קלא, וכן מצינו שבועלי התוספות הקשו בכמה מקומות קל"ב על לשון אי הכי מאי אי אמרת בשלמא שיך פאן קל"ב.

בגלגא דמלתא, אין דבר מוכן היטב אלא מהפכו, לכן ראיתי [1] לקבאר המלות זרות זוגי זוגי קל"ד דבר והפכו, וזה החלי בעזר צורי וגואלי קל"ה, ואתחיל מקל הקל תחלה קל"ו:

השבלת, הנה קדם שגזרע הגרעין היה מציאות השבלת נעדר מן העולם, ולא היה לשבלת ההיא ישות כלל בעולם, וכשצמחה השבלת יצאה מענין ההעדר אל מציאות וישות. כלל לא דמילתא, מציאות והעדר, או ישות והעדר, הם דבר והפכו, [2] ומציאות וישות הם ענין אחד:

דבר המורכב מתערובת ב' דברים או יותר קרוי מורכב, משא"כ העשוי מדבר א' נקרא פשוט

פשוט ומרכב הם גם כן דבר והפכו, פרוש, כל דבר שנתהוה מתערובות שני דברים כמו עסה שנעשה מקמח ומים, נקראת העסה מרכב, פרוש שהרכב משני מינים מקמח ומים, [3] וכל דבר שאין בו כי אם דבר אחד בלבד יקרא פשוט.

והנה אין שום דבר בכל העולם שלא יהיה מרכב, כי [4] כל הנמצאים הגשמיים שבכל העולם נחלקו לארבעה מינים, והם

כל הנמצאים בעולם הם בגדר ישות ומציאות, ומה שאינו נמצא בעולם הוא העדר

ישות הוא מלשון יש, שכל דבר שישנו בעולם יתכן לומר עליו שיש לדבר הזה ישות, וכן מלת מציאות יורה גם כן על ישות איזה דבר, שכל דבר שישנו בעולם יתכן עליו לומר שהוא במציאות, כלומר שהדבר ישנו ונמצא בעולם, ומלת העדר מורה הפך זה, כי כל דבר שאינו בעולם יתכן לומר עליו שהדבר הזה נעדר ואין לו מציאות כלל, דרוך משל אם תזרע גרעין חטה ואחר כך תצמח

ביאורי החסידות

ידי הבנת המציאות ההפוכה כמבואר, וההוכחה לזה שבמקום שאין זה מוכן הרי מיד הקשו הראשונים על כך. קלד. כלומר שתי דברים אשר הפוכים במהותם ובתכונתם, כגון מר ומתוק, שחור ולבן. קלה. מלשון הכתוב (ספ"ט טו) "היו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי". קלו. לשון זה הוא על פי לשון הגמרא (יומא פד), וכוונת רבינו שמתחילה יבאר את אותם המושגים היותר קלים להבנה יותר נוחים להשגה.

קלא. מה בא למעט. קלב. ראה יומא (נד' מו"ה א"ב), ביצה (ת' מו"ה א' ס"ג), נדרים (ד' מו"ה א' ס"ג) ועוד. קלג. כפי שהתבאר לשון אי הכי בגמרא הכוונה שדוקא לפי שיטה זו או סברא זו יוצא דין מסויים ומה שאין כן לסברא או השיטה האחרת, אמנם לפעמים אף על פי שאמרת הגמרא לשון זה אין לכך ביאור בפשטות, ובאמת במקומות אלו מקשים התוספות מדוע נאמר לשון זה בגמרא. רבינו מבהיר בזה שכן היא הדרך ללמוד תורה, להבין היטב הנלמד וזאת על

ציוני החסידות

כלומר, דברים נמצאים, כנגד, שקר נחלו אבותינו' (ימיה טו יט), והראיה על זה סוף הפסוק, 'זואצורותיהם אמלא' (משלי ט ב), ולא יימלא האוצר רק מדברים הנמצאים, ובהעדרם יהיה ריק, את אשר ישנו פה' (דברים טו יז), כלומר, שהוא נמצא היום אתנו, וכן ישות הדבר מציאות הדבר.

[ח] וכ" דבר וכו'. וכן כתב בפירוש המלות הזרות (א"ת ספ"ב): פשוט, עניינו שאינו מורכב מדברים רבים, רק הוא אחד, והשם ממנו, פשיטות.

[ט] כל הנמצאים הגשמיים שבכל העולם נחלקו לארבעה מינים. ראה בליקוטי תורה להאר"ז (בנאש"ט ד"ה לה"ט): דע כי ד' דברים כלולים בבריאת עולם, הם חי, מדבר שהוא אדם, וחי שאינו מדבר, צומח, ודומם, וכשנתקנו כל

[1] לבאר המלות זרות. ראה בפירוש המלות הזרות (סקמ"ה) לרבי שמואל אבן תיבון מתרגם הרמב"ם: אמר שמואל בן רבי יהודה אבן תיבון ז"ל, בהשלימי העתקת המאמר הנכבד הזה, מאמר מורה הנבוכים, וראיתי שלא יכולתי להימנע מלהשתמש בו במלות זרות לא יבינו אותם רוב המעיינים בו מפני קוצר לשוננו, ובהעדר חיבורי החכמות המופתיות מאומתנו, עד שלא יימצאו בלשוננו המלות הזרות שמתמשים בהם בעלי החכמות המיוחדות המופתיות, על כן מלאני לבי לחבר שער אחד אפרש בו המלות ההם.

[2] ומציאות וישות הם ענין אחד. ראה בפירוש המלות הזרות שם (א"ת סו"ז): ישות שם דבר, נגזר ממלת יש, שעניינו ענין נמצא, 'להנחיל אוהבי יש' (משלי ט ב),

דומם צומח חי מדבר, וכל אחד מהם מרכיב מארבעה יסודות, אך רוח מים עפר, והארבעה

ציוני החסידות

כך הוא, כיון שאחד מן היסודות מתחסר, הגוף מת, וכן הוא כנגד ארבעה יסודות שבגוף, ארבע מלכיות, וארבע פינות העולם, לובן כנגד מזרח שהאור יוצא משם ובני מזרח לבנים, הדם כנגד בני צפון, שכשם שהצפון פתוח כך הגוף פתוח לפני הדם, שבכל מקום שתחתוך מן הגוף הדם יוצא משם, אבל השלשה מלכים האחרים אינם יוצאים מכל מקום שתחתוך, ובני צפון כולם אדומים, מרה אדומה כנגד המערב שהשמש מתאדמת בגבול מערבי, ומאדימין פני מערב בעת שקיעתה, מרה שחורה כנגד דרום שתולדתה בצנה ובלחות, כך הטללים יוצאים משם וכנגדם ארבעה יסודי עולם, מרה שחורה כנגד העפר, תולדתה צנה ויבשה כך העפר, מרה האדומה כנגד האש, תולדתה חמה ויבשה, הלובן כנגד המים, תולדתו קר ולח כמו המים, הדם כנגד האויר חם ולח.

וראה בווהר (וואלד ג.נ.): אמר רבי שמעון, תא חזי, ד' קדמאי אינון רוא דמהימנותא, ואינון אבהן דכלהו עלמין, ורוא דרתיכא עלאה קדישא, ואינון ד' יסודין אי"ש רוי"ח ומי"ם ועפ"ר אלין אינון רוא עלאה, ומאינון נפקין, זה"ב וכס"ף ונחש"ת וברז"ל, ותחות אלין מתכאן אחרנין, דדמיין לון, תא חזי, אי"ש רוי"ח ומי"ם ועפ"ר, אלין אינון קדמאי ורשין דלעילא ותתא, ותתאין ועלאין עלייהו קיימין [אמר רבי שמעון, בא ראה, ארבעה ראשונים הם סוד האמונה, והם אבות של כל עולמות, וסוד המרכבה העליונה הקדושה, ואותם ארבעה יסודות שהם אש רוח ומים ועפר, אלה הם סוד עליון, ומהם יוצאים זהב וכסף ונחשת וברזל, ותחת אלו מתכות אחרות שדומים להם, בא ראה, אש רוח ומים ועפר אלה הם הראשונים והשרשים שלמעלה ושלמטה, ותחתונים ועליונים עומדים עליהם].

וראה ביתר ביאור והרחבה ברמב"ם (מלות יסודי המורה פ"ג ס"ה): ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים, וברא ארבע צורות לגולם זה ואינון כצורת הגלגלים ונקבע כל צורה וצורה במקצת גולם זה, צורה ראשונה צורת האש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהן גוף האש, וצורה שניה צורת הרוח נתחברה במקצתו ונהיה משניהן גוף הרוח, וצורה שלישית צורת המים נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף המים, וצורה רביעית צורת הארץ נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף הארץ, נמצא למטה מן הרקיע ארבעה גופין מוחלקין זה למעלה מזה וכל אחד ואחד מקיף את שלמטה ממנו מכל רוחותיו כמו גלגל, הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף האש, למטה ממנו גוף הרוח, למטה ממנו גוף המים, למטה ממנו גוף הארץ, ואין ביניהם מקום פנוי בלא גוף כלל.

וממשיך הרמב"ם (שם פ"ד ס"ה) לבאר שארבעה יסודות הללו הם יסוד כל הנבראים: ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע, וכל שיהיה מאדם ומבהמה ועוף ורמש ודג וצמח ומתכת ואבנים טובות ומרגליות ושאר אבני בנין והרים וגושי עפר הכל גולמן מחובר מארבעה יסודות הללו, נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו מחוברים מגולם וצורה, וגולם שלהם מחובר מארבעה יסודות האלו, אבל כל אחד מארבעה היסודות אינו מחובר אלא מגולם וצורה בלבד.

העולמות בעת הבריאה, נתקן אדם, אך חי בלתי מדבר נתקן על ידי קריאת אדם הראשון שמות לכל הבהמות וכו'. **וראה** עוד מה שכתב השל"ה (פ"י ויקל מורה אור אות יג): כבר ידוע כל מה שיש בתחתון הוא משתלשל מהעליון וגבוה על גבוה, והנה מציאות התחתון הוא דומם צומח חי מדבר, שהם דוגמת ארבעה יסודות, דומם יסוד העפר, צומח הוא מיסוד המים, כי ירד הגשם והרוה את הארץ והוליד והצמיח (וילא יעשיה נה י), חי הוא יסוד האויר, כל אשר בו רוח חיים (וילא נלאיש יו י), ואלמלא זה הרוח האוירי הוא מת, מדבר הוא האדם, שמעלתו מצד הנשמה שהיא יסוד אש הרוחני כמו שנאמר (משלי כ ו), 'נר ה' נשמת אדם' וכו'.

וכן כתב הרמ"ע מפאנו בספרו יונת אלם (פ"ח): אמנם כל הנבראים התחתונים נכללים בד' מינים, מדבר חי צומח ודומם, וכשכא תיקון העולמות ותקון האדם עמהם וכו'.

וראה מה שכתב רבינו בעמוד העבודה (דיוט המהשגה): הנה ידוע שכל כללות הטבע נמשך מן הד' יסודות, כי יסוד אש הוא חם ויבש וקל, ורוח הוא חם ולח וקל, ומים הם קר ולח וכבד, ועפר הוא קר ויבש וכבד, והד' מרות שבאדם נמשכים מהם, כי מרה ירוקה הוא מיסוד אש, שממנו נמשך הזריזות והכעס והחמה, ולכן נקראת בשם חמה, מלשון חמימות, וכדכתיב (דברים יט ו) 'כי יחם ללבב', ומרה שחורה מיסוד העפר שממנו נמשך העצלות והכבודות, ומיסוד הרוח נמשך ההבל והקול והדיבור, והנה ידוע שהד' יסודות שנמשכים מן חומר היול"י, הוא בא משמרי האופנים דעשיה וכו'.

וכן כתב רבינו להלן (ויטא השולא והמשיג אות פו): דע שכל הנמצאים בעולם הזה הגשמי נחלקים לד' מינים והם דומם צומח חי מדבר וכל אחד מד' מינים הללו מורכב מד' יסודות אש רוח מים עפר ולכל אחד מד' יסודות תכונות מיוחדות אש הוא חם ויבש וקל מאוד רוח הוא חם ולח וקל, מים הם קרים ולחים וכבדים, עפר הוא קר ויבש וכבד וכו'.

[ו] **וכל אחד מהם מורכב מארבעה יסודות אש רוח מים עפר**. ראה מדרש תמורה השלם (פ"ב): אמר רבי ישמעאל, בגוף הזה יש בו מלכים ארבעה, הדם והלובן ומרה האדומה ומרה השחורה, וכיון שאדם גדל והאריך ימים מה שראוי לו, כחו תש ודמו משתנה ופניו מוריקות, ואחד מן המלכים מתגבר או מתחסר כדכתיב (מלאכי קט) 'תוסף רוחם יגעונו' וגו', למה הדבר דומה לנוד נפוח, בזמן שהנוד שלם הרוח עומדת בתוכו, נבקע או נקרע הרוח הולכת, כך הגוף בזמן שהמלכים עומדים במלכותם הרוח עומדת בו כרוח שבנוד, ולמה הגוף דומה למלך שיש לו צבאים, ויש עליהם ארבעה שרים, ובמלכותו ד' מדינות ובעלי המדינות רעים, אם השרים מעלימים עיניהם ואפילו אחד מהם מגבולו או מקומו, הם יוצאים עליו וכל מלכותו מתבלבלת, כך הגוף הוא המלך, והצבאים הם הגידים, והמדינות הם העצמות, וארבעה השרים הם ארבעה יסודות שבגוף, ואלו הן דם ולובן ומרה אדומה ומרה שחורה, וכיון שאחד מן השרים האלו מעלים עיניו, כמעט מיד הגוף מתבלבל ונחלה אדם, ואם יחסר אחד מן השרים הרוח הולך והגוף כלה.

אמר לו רבי עקיבא, והיאך בני אדם יש מהם מתים קטנים, ויש מהם מתים גדולים, ויש מהם מתים זקנים, אמר לו

יסודות אף על פי שנגראה שפּל יסוד מהם פשוט ק"י, מכל מקום י"א הם מרפכים מחמר וצורה ק"י, ואינם פשוטים אמתים, אלא נקראו פשוטים בערך המרפכים יותר מהם, שהם דומים צומח חי מדבר שמרפכים מפל הארבעה יסודות ומחמר וצורה גם כן ק"ט, ובאור מלת חמר וצורה נבאר בעזרת השם יתברך לקמן (אות ט):

דרך משל, המצאה שכלית שהיא עמקה אינה נקראת בשם המצאה פשוטה אלא בשם המצאה עמקה^{ק"ט}, והמצאה שכלית שאינה עמקה פל כף ואפשר להבינה בנקל נקראת המצאה פשוטה, כלומר שאינה עמקה פל כף, וכן מי שהוא חכם גדול נקרא בשם חכם עמק, ומי שאינו חכם פל כף נקרא חכם פשוט.

ג

ענין שכלי הקשה להבנה בקל נקרא 'עמוק', וענין הקל והנוח להשגה קרוי 'פשוט'

פשוט ועמק הוא גם כן דבר והפכו, על

לכן בכל מקום שתמצא מלת פשוט צריך שתבין אמתית הפונה בו קמ"א, אם הוא למעט ענין מרכב או למעט ענין עמק:

ביאורי החסידות

קלז. כלומר יסוד האש נראה שאין בו אלא כח האש בלבד, וכן יסוד העפר נראה שאין בו אלא יסוד זה, אך באמת אינו כן משום שכל יסוד מארבעה היסודות מורכב מחומר וצורה וכמו שיבואר. קלח. נמצא שכל הנמצאים בעולם הרי הם מורכבים מחומר וצורה. וראה בציוני החסידות. קלט. הארבעה יסודות אינם פשוטים וזאת על פי מה שהגדיר רבינו שפשוט היינו שאין בו אלא חומר אחד בלבד, אמנם מכל מקום כיון שאינם מורכבים אלא משני מינים חומר וצורה, הרי הם יותר פשוטים בערך לארבעה מינים דומים צומח חי מדבר, שכל אחד מהם מורכב מכל הארבעה יסודות ומחומר

וצורה, מה שאין כן כל יסוד אין בו אלא חומר וצורה לבד. קמ. רבינו מבאר את מילת עומק שלכד ממה שהוא הגדרה גשמית, למדידת עומק וגובה וכדומה, הרי הוא גם הגדרה בעיניים שכליים, השגה אשר איננה קלה להבנה מכונה בשם עמוק, לעומת המושג הקל להשגה יכונה בשם דבר פשוט. קמא. כיון שבאות ב' ובאות ג' התבאר מילת פשוט בשני אופנים, לכך מסיים רבינו הסברו שבכל פעם שמופיע תיבת פשוט יש לשים על לב לאיזה פשוט הכוונה, האם פשוט אשר שולל ענין מורכב כמו באות ב', או פשוט השולל ענין קשה להבנה כמבואר באות ג'.

ציוני החסידות

וראה עוד בספר חובות הלבבות (שער יסוד פ"ו): אך על איזה פנים נשתמש בהקדמות אשר זכרנו, בברור מציאות הבורא יתעלה, הוא, כאשר נשתכל בעולם הזה, נמצאהו מחובר ומורכב, אין חלק מחלקיו מבלי חיבור וסידור, כי אנתנו רואים אותו בהרגשותינו ושכלנו כבית הבנוי, אשר זומן בו כל הצריך לו וכו', והכוונה בכל דבר ממנו כוונת תועלת ותקנה למדברים, כמו שאמר שלמה עליו השלום (קהלת ג יב) 'את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם' וגו', ואמר (ספ פסוק ב) 'לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים', וכל זה, חיבורו והרכבתו נראים בכלו ובמקצתו, וכשנעיין בצמחים ובעלי חיים, נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר, והמה נחלקים ונפרדים, ואין בנו יכולת לחברם החיבור הטבעי, מפני שמקצתם משתנה אל קצתם, וקצתם כנגד קצתם, ואם נחבר דבר מהם, הם ממהרים להשתנות ולהתחלף, אך החיבור שחיברה אותם התולדה, הוא חיבור מתוקן וקיים עד עת קץ וכו', וכאשר נחקור על היסודות הארבעה, נמצאם מחוברים מחומר וצורה, והמה העצם והמקרה וכו'.

וראה עוד בספר חובות הלבבות (שער יסוד פ"ו): אך על איזה פנים נשתמש בהקדמות אשר זכרנו, בברור מציאות הבורא יתעלה, הוא, כאשר נשתכל בעולם הזה, נמצאהו מחובר ומורכב, אין חלק מחלקיו מבלי חיבור וסידור, כי אנתנו רואים אותו בהרגשותינו ושכלנו כבית הבנוי, אשר זומן בו כל הצריך לו וכו', והכוונה בכל דבר ממנו כוונת תועלת ותקנה למדברים, כמו שאמר שלמה עליו השלום (קהלת ג יב) 'את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם' וגו', ואמר (ספ פסוק ב) 'לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים', וכל זה, חיבורו והרכבתו נראים בכלו ובמקצתו, וכשנעיין בצמחים ובעלי חיים, נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר, והמה נחלקים ונפרדים, ואין בנו יכולת לחברם החיבור הטבעי, מפני שמקצתם משתנה אל קצתם, וקצתם כנגד קצתם, ואם נחבר דבר מהם, הם ממהרים להשתנות ולהתחלף, אך החיבור שחיברה אותם התולדה, הוא חיבור מתוקן וקיים עד עת קץ וכו', וכאשר נחקור על היסודות הארבעה, נמצאם מחוברים מחומר וצורה, והמה העצם והמקרה וכו'.

[יא] הם מורכבים מחומר וצורה. ראה מה שכתב בעין חיים (שער נ פ"ו): עולם הגלגלים הוא י' גלגלים הנקרא שמים, וד' יסודות הנקרא ארץ, ויש לשניהן חומר

וצורה, רצוני לומר גוף ונפש, וחומר של שניהן הוא פשוט לבדו, ואינו מורכב מכולם יחד, אלא חומר כל יסוד או גלגל הוא פשוט לבדו, ושני חומרים הנוכח, הנקראים חומר הראשון ונקרא היולי, להיותו פשוט, וחומר הארץ נקרא תוהו, כי אין ניכר בו ציור מה ענינו עד שיורכב, ואחר שקנה הצורה שהוא הנפש, נקראים החומר והצורה יחד בשם בוהו, ואז נתהוו הד' יסודות אש רוח מים עפר בחומר וצורה, ואז נקרא בוהו יחד שניהן, כי בהיות חומר הארץ לבד בלי צורה נקרא תוהו כנ"ל, ולפי שחומר השמים הוא וך יותר לא נקרא תוהו כחומר הארץ, והרי בארנו בחינת העולם בעצמו כלול מהחומר פשוט וצורה פשוטה, שהם הגלגלים הנקראים שמים, וכן גם כן הארץ שהוא ד' יסודות, ועתה נדבר בנבראים שנבראו מכל העולם הנ"ל, ונניח עניני נבראי שמים הנקרא צבא השמים, ונדבר בנבראי ארץ שהם ד' יסודין, ונאמר כי הלא גם כל אלו הנבראים הם חומר וצורה, אמנם אינם פשוטים כמו היסודות, אבל הם מורכבים, פירוש כי כל בחינה ובחינה, חומר וכן צורתו מורכב מכל ד' יסודות יחד, נמצא כי היסודות עצמן היה בהם הרכבה אחת שהוא חומר וצורה, אלא שהם פשוטים, אך בכל מה שנברא מהם הוסיף הרכבה שנייה, והוא היותו מורכב מחומר וצורה.